

РОЗДІЛ «ОСВІТА»

УДК 378.14

ВАЛУЄВА Н.М., к.філол.н., доцент

Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

**ДОСЛІДЖЕННЯ БІЛІНГВАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИВЧЕННЯ МОВ У ВНЗ
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ОСВІТИ**

Вступ. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, економічні й політичні інтеграційні процеси, глобалізація суспільства висувають нові вимоги щодо підготовки майбутніх спеціалістів. Щоб бути конкурентоспроможними на ринку праці, випускники мають бути обізнаними не лише у рамках своєї спеціалізації, вони мають відповідати Європейським вимогам, основною з яких є знання принаймні однієї із мов міжнародного спілкування. Ще під час навчання у ВНЗ іншомовна компетентність надає певні переваги студентам: можливість приймати участь у міжнародних проектах, у тому числі у програмах з обміну студентами, конференціях, круглих столах тощо. Вивчення іноземних мов у країнах Західної Європи успішно відбувається на основі моделі білінгвальної освіти.

Постановка задачі. У рамках нової освітньої парадигми дослідження досвіду впровадження білінгвального навчання в інших країнах є актуальним для реалій української освіти, яка все більше орієнтується на інтеграцію у міжнародну спільноту, впроваджує нові програми, методики й методи навчання, які б повною мірою відповідали сучасним світовим вимогам у галузі освіти. *Метою статті* є аналіз впровадження двомовного навчання у ВНЗ України, зазначення його переваг, рекомендацій щодо організації навчального процесу у технічному вузі у білінгвальних умовах, а також узагальнення форм й методів вивчення двох мов на білінгвальній основі спеціальності «Переклад» у Дніпровському державному технічному університеті (ДДТУ), м. Кам'янське.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи білінгвальної освіти доволі широко представлені у дослідженнях Є.М.Верещагіна, М.М.Михайлова, М.М.Певзнера, С.В.Шубіна, А.Г.Ширіна, А.М.Гусак, О.А.Ковальчук, Ф.А.Моїсєєва та інших. У наукових роботах Л.Блумфілда, У.Вайнрайха, В.Д.Бондалетова, Ю.А.Сорокіна, Л.Г.Кошкуреви́ча, Д.Мона, Б.Спольського, Е.Піла представлено аналіз лінгвістичних, соціолінгвістичних, соціологічних, культурологічних аспектів білінгвального навчання. Значний внесок у розробку педагогічних аспектів білінгвізму, розробку інтегративної моделі навчання на білінгвальних засадах у середніх й вищих навчальних закладах зробила новгородська наукова школа. Багато українських дослідників вивчають досвід впровадження білінгвальної освіти за кордоном, зокрема: Т.В.Бондарчук (основи двомовної освіти у Австрії), Н.О.Подольська (вивчення багаторічного досвіду Сполучених Штатів Америки), Л.Смірнова (аналіз досвіду Словаччини) тощо. Вивчення й аналіз впровадження білінгвальної педагогіки різними вітчизняними й зарубіжними школами представлено лише певними аспектами цього питання, і цілісної концепції двомовної освіти ще не було сформовано.

Результати роботи. Все більше країн світу, зокрема Західної Європи (Великобританія, Німеччина, Австрія, Франція тощо), віддають перевагу білінгвальним принципам організації навчального процесу. Впровадження такої освіти на теренах України – це значний крок до мультикультурної освіти [1]. І хоча наша держава підтримує освітні тенденції стосовно реорганізації вищої освіти відповідно до процесів європейської інтеграції, на практиці ми стикаємося з цілою низкою питань, які потребують вирішення і які будуть окреслені у статті.

В Україні інтерес до білінгвальної освіти виник нещодавно. Нові соціально-економічні умови, прагнення інтеграції країни у європейський простір висувають нові вимоги щодо підготовки студентів, а саме: формування фахівця-білінгва, професійна компетенція якого дозволила б йому бути конкурентоспроможним не лише в Україні, а і у світі. Саме тому спостерігається підвищення чисельності досліджень у галузі білінгвального навчання: вивчення успішного досвіду впровадження цієї моделі освіти у навчальний процес зарубіжних країн, можливостей перенесення досвіду в українську навчальну систему, варіантів адаптації європейських моделей з урахуванням системи сучасного навчального процесу ВНЗ України. Як зазначає А.О.Ковальчук, «при достатньо обміркованому підході та міцному теоретичному фундаменті білінгвальне навчання може стати могутнім інструментом у підготовці фахівців із різних дисциплін – фахівців із високорозвиненими професійними компетенціями» [2, с.109].

Двомовна (або білінгвальна) освіта припускає використання різноманітних моделей та програм, але основним для них є застосування двох мов у навчальному процесі: рідної мови як основної (опорної) та іноземної мови при викладанні фахових дисциплін. На сьогоднішній день мовою міжнародного спілкування є англійська, і саме англійську мову впроваджують, окрім рідної, у процес викладання дисциплін у ряді столичних та інших великих вузах України. Доволі успішні є і експериментальні проекти впровадження двомовної освіти у провінційних вузах на технічних спеціальностях [2, 3]. Зробивши аналіз традиційного досвіду двомовної освіти у вищих навчальних закладах, а також на основі власного досвіду педагогічної діяльності, враховуючи ті складності, з якими стикаються викладачі і студенти при викладанні технічної дисципліни англійською мовою, очевидно, що застосування білінгвальних основ навчання доцільно розпочинати на старших курсах та у межах магістерської фахової підготовки, оскільки на перших курсах рівень володіння іноземною мовою у загальній кількості студентів не є достатньо високим для успішного засвоєння фахового предмету, викладання якого переважно ведеться англійською мовою.

У білінгвальній моделі навчання вирішальну роль відіграє методологічна складова: організація, форми та методи навчання. Метою викладання іноземної мови як у середніх, так і у вищих навчальних закладах України є розвиток у студентів чотирьох видів мовленнєвих компетенцій: читання, письма, аудіювання (сприйняття й розуміння почутого/написаного) та говоріння. Усі ці складові актуальні і у процесі білінгвального навчання фахової технічної дисципліни. Зазначимо, що пропорційний розподіл мов (рідної й іноземної), навіть на старших курсах, доцільно проводити з урахуванням особливостей сприйняття конкретною групою, загального рівня мовної компетенції аудиторії, використання певної моделі навчання.

Існуючі моделі білінгвальної освіти організовують наступним чином: від найменш складних (незначний відсоток використання іноземної мови у викладанні фахової дисципліни) до складних (на цьому етапі викладання предмету ведеться переважно нерідною мовою). Серед існуючих *моделей* частіше за інші застосовуються такі:

1) супроводжуюча або дублююча. Застосування цієї моделі проводиться на перших етапах, коли матеріал подається спочатку однією мовою, потім дублюється іншою, як правило, іноземною. «Ця модель сприяє накопиченню фонду мовних засобів, здатних адекватно виражати предметний зміст. В процесі використання цієї моделі встановлюється стійкий асоціативний зв'язок між змістовою одиницею та набором мовних засобів» [1];

2) доповнююча модель – це наступний етап впровадження білінгвального навчання, який передбачає введення додаткового матеріалу виключно іноземною мовою. Форми подачі матеріалу можуть бути різними: додатковий лекційний матеріал, письмові джерела, відео фрагменти, аудіо записи тощо. Проте обговорення, перевірка засвоєння додаткової інформації проводяться рідною та іноземною мовами;

3) паритетна модель застосовується на наступному етапі, коли рівень володіння іноземною мовою студентами є високим і дозволяє їм не тільки пасивне сприйняття іноземної мов (читання, аудіювання), але й рівноправне активне застосування рідної і іноземної мов (письмо й говоріння) при розкритті змісту предмету. Ця модель вимагає «знання певного об'єму спеціальних термінів, вміння виявляти змістові особливості використання спеціальних термінів» [1];

4) витісняюча модель – домінування іноземної мови при викладанні дисципліни, яка, як правило, застосовується у навчанні магістрів або груп бакалаврів/спеціалістів з просунутим рівнем володіння іноземною мовою (рівень B1-B2 (intermediate – upper intermediate) і вище).

Принциповими у методиці адаптації білінгвальної освіти є системність, варіативність, розробка поетапного впровадження іноземної мови, на початкових етапах обидві мови застосовуються у рівних долях. Білінгвальні програми націлені на інтеграцію, отже жодній мові не віддається абсолютних переваг, хоча за рідною мовою закріплюється психологічна складова двомовного навчання, адже рідна мова допомагає студентам краще проявитися особистості, сприяє самовдосконаленню, забезпечує можливості вільного спілкування.

Для розвитку іншомовної фахової компетенції студентів, як вже зазначалося вище, використовуються традиційні *методи* навчання:

- читання та розуміння прочитаного. Це можуть бути конспект лекцій, підручники й посібники з фахових дисциплін іноземних видань цільовою мовою. На початкових етапах накопиченню лексичного спеціалізованого словника сприяють залучення у навчальний процес комплектів навчальних матеріалів британських видавництв, таких як «Oxford University Press», «Cambridge University Press», «Pearson Education (Longman)»: Professional English in Use Engineering (Cambridge), Cambridge/ Oxford English for Engineering, English for the Oil Industry, Oxford English for Careers: Oil and Gas, English for Technical Students, English for Construction, English for Information Technology (IT), різноманітних технічних словників, зокрема, Comprehensive Dictionary of Electrical Engineering (Phillip A. Laplante, 2005);

- аудіювання (сприйняття й розуміння почутого). Перш за все це відноситься до викладання предмету іноземною мовою, а також використання відео- та аудіоматеріалів з певного предмету вивчення. Поданий матеріал доповнюється поясненнями викладача, складанням фахового словника, при необхідності роз'яснення рідною мовою. Зазначимо, що використання відеоматеріалів дуже суттєве під час навчання, оскільки «полегшує процес сприйняття матеріалу, насиченість якого вимагає від студентів інтенсивної уваги та сконцентрованості, а також переключає роботу органів сприйняття, чим досягається утримання високого рівня працездатності під час білінгвального заняття» [2, с. 112];

- письмо. Ведення конспекту лекцій, конспектування додаткової аутентичної інформації з різних джерел, розв'язання задач іноземною мовою, а також виконання власної наукової діяльності студентів: написання тез, статей, оформлення звітів тощо;

- говоріння. Монологічне й діалогічне мовлення на практичному занятті, пояснення, коментарі, відеопрезентації тощо.

Також важливим є комплексне використання усіх видів мовленнєвої діяльності студентами й магістрами при роботі над перекладом наукової спеціалізованої літератури. Оцінювання по предмету здійснюється у першу чергу від знань фахового предмету, яке, втім, не виключає мовної й мовленнєвої іншомовної грамотності, адже знання предмету і іноземної мови, на якій на просунутій стадії ведеться навчання, є взаємозалежними й взаємообумовленими.

Окресливши основні моделі й методи організації білінгвального навчання, ще раз підкреслимо, що збільшення відсотка використання так званого «мовного градієнту» має бути поступовим: від невеликої частки подання фахового матеріалу іноземною мовою до повного переходу викладання дисципліни англійською мовою. Така «фасилітація навчального процесу сприятиме успішній адаптації студентів до білінгвальних умов навчання», – зазначає А.О.Ковальчук [2, с. 113].

Для успішного впровадження білінгвальної освіти з боку студентів основною вимогою є високий рівень володіння іноземною мовою, стосовно ж мотивації, то, як засвідчують соціологічні опитування серед студентської молоді [3], відсоток бажаючих навчатися на білінгвальній основі в Україні доволі великий. До навчальних закладів висувається більше вимог. В першу чергу це стосується наявності спеціалістів, здатних забезпечити викладання фахових дисциплін іноземною мовою, а також навчальних і методичних матеріалів. На сьогоднішній день відсутні навчальні підручники й посібники, методичні вказівки для різних форм і видів роботи, розроблені на основі білінгвальних програм.

У вузах України білінгвальні програми впроваджуються на різних спеціальностях за різними напрямками. Перспективність організації процесу навчання у контексті сучасних концепцій освіти очевидна, підготовка кваліфікованих технічних фахівців є пріоритетним напрямом українських освітніх програм, а ряд існуючих впроваджень цієї моделі навчання у різних столичних й провінційних ВНЗ доводить її ефективність й сприяє встановленню зв'язку змісту навчання у ВНЗ із сучасними потребами ринку праці.

Перспективним вбачається впровадження подібних програм у навчальний процес і Дніпровського державного технічного університету. Потрібно зазначити, що певні аспекти з білінгвального навчання уже застосовувалися при викладанні дисципліни «Іноземна мова» при підготовці магістрів технічних спеціальностей. Англійською мовою велися наступні види роботи: читання літератури за фахом, обговорення граматичних й стилістичних особливостей оформлення науково-технічної літератури, написання анотацій й рефератів. Проте відсутність належного рівня володіння іноземною мовою студентів значно затримувало навчальний процес. Тому було вирішено спочатку розробити основи для подальшого можливого впровадження елементів білінгвального навчання. На регулярній основі у вузі організуються й проводяться різні додаткові курси з англійської мови: «базова група» – для студентів, які бажають поліпшити свої знання з іноземної мови, «підготовча група» – готує студентів для складання вступного іспиту у магістратуру й аспірантуру, обов'язковим елементом програми є робота з технічними текстами. Останнім часом популярності набуває курс «англійський для викладачів». Для викладачів різних спеціальностей розроблено програму підготовки за рівнем В1. Підвищенню мотивації студентів щодо вивчення іноземної мови й застосування отриманих навичок у професійних цілях сприяють проведення щорічної студентської конференції “Science Looks Ahead”, а також «Тижня англійської мови».

Подібні програми, з одного боку, сприяють підвищенню рівня володіння іноземною мовою студентами, що забезпечує сприятливі умови для подальшого введення білінгвального навчання, а з іншого боку, готують фахівців-викладачів з різних дисциплін, які значно покращують свій рівень знань англійської мови, і за необхідністю зможуть паралельно з викладачем-філологом забезпечити викладання фахової дисципліни іноземною мовою, спільне написання відповідних підручників (предметну частину – фахівець з технічної дисципліни; різноманітні завдання з усіх видів мовленнєвої діяльності – у співпраці з викладачем-філологом).

Певні спроби організації білінгвального навчання проводяться на кафедрі «Переклад» ДДТУ. Студенти спеціальності «Філологія» вивчають дві іноземні мови: анг-

лійську (основна мова) й французьку (друга іноземна мова). Вивчення другої мови розпочинається у другому семестрі першого курсу. Рівень володіння студентів першою іноземною мовою дозволяє вже з перших занять залучати додатковий матеріал, який представлено на білінгвальній основі: пояснення граматичних моментів, постановка завдань відбувається англійською мовою, введення нових французьких лексичних одиниць супроводжується їх перекладом англійською. Студентам пропонується працювати як з відеоматеріалом, так і з друкованими франко-англомовними джерелами.

Викладання другої іноземної мови з опорою на першу має ряд суттєвих переваг: засвоєння нового матеріалу відбувається швидше, стосовно першої мови студенти значно вдосконалюють й поліпшують свої знання, викладачі звертають увагу одночасно на дві мови, виявляючи схожості й розбіжності у лексичній й граматичній організації мов, що належать до романо-германської групи мов. Студенти навчаються швидко «переключатися» з однієї мови на іншу, цей навик є суттєвим для майбутньої професійної діяльності студентів-перекладачів. Використання двох мов сприяє більш інтенсивному розвитку комунікативної компетенції в англійській мові, яка за таких умов виступає не предметом вивчення, а засобом, який використовується для засвоєння нового матеріалу з французької мови. Білінгвальний підхід дозволяє не лише отримувати нові знання, але й одночасно повторювати раніше вивчений матеріал англійською мовою. Крім того, паралельне використання двох мов формує у студентів іншу важливу навичку при вивченні іноземних мов – навичку опори на мову, що вже вивчається, при опануванні нової [4, с. 247]. При роботі з лексикою студенти можуть, спираючись на англійську мову, легко ідентифікувати французькі слова, знайти українські еквіваленти французьким словам. Проте не завжди можливо покладатися на англійську мову, потрібно звертати увагу студентів на так звані «фальшивих друзів перекладача» (слова, що мають подібне написання й звучання у мовах, але мають різне значення).

Отже, на першому курсі студентам пропонуються наступні відеоматеріали: курс **«Learn French with Alexa»**, який є у вільному доступі у мережі Інтернет. Курс розроблено професійним викладачем французької мови з двадцятирічним досвідом роботи і представлено у серії коротких відеоуроків, спрямованих у першу чергу на слухачів, які почали вивчати французьку мову. Кожний відеоепізод присвячено окремій граматичній і лексичній темі, матеріал подається невеликими порціями, наприклад, дієвідмінювання дієслова «faire» у теперішньому часі, що супроводжується кількома прикладами-реченнями. Пояснення матеріалу йде англійською мовою. Даний матеріал використовується як на аудиторних заняттях з подальшим його обговоренням рідною мовою, так і виноситься на позааудиторне опрацювання, оскільки його самостійне засвоєння не викликає труднощів у студентів. Для письмових робіт для самостійної проробки виносяться вправи книги **«Easy French. STEP-BY-STEP. Master High-Frequency Grammar for French Proficiency–FAST!»** (Myrna Bell Rochester. New York Chicago San Francisco Lisbon), підручник є у вільному доступі у мережі Інтернет. Як показує досвід, мотивація виконання вправ на білінгвальній основі студентами першого-другого курсів значно підвищується.

На другому та третьому курсах ряд тем з граматики, що потребують більшої уваги й детальної проробки, пропонується у рамках самостійної роботи виконувати за зазначеною книгою «Easy French». У якості відеоматеріалів студентам пропонується професійно розроблена серія навчальних матеріалів сайту [BBClearningfrench](http://BBClearningfrench.com). Сайт BBC пропонує якісну добірку мовних матеріалів для вивчення понад сорока мов світу. Матеріали надаються відповідно до рівнів підготовки користувачів: від початкового до просунутого, пояснення усіх видів завдань відбувається англійською мовою. На аудиторних заняттях ми використовуємо інтерактивний курс «Ma France»/bbclearningfrench, який складається з 24 уроків, кожний урок присвячено окремій лексичній темі, за цією темою обирається і відеоряд. В залежності від рівня підготовки студентів є можливість

використання субтитрів французькою й англійською мовами паралельно. Після перегляду відеоматеріалу його закріплення можливо у інтерактивних вправах.

На старших курсах у якості додаткового матеріалу до аудиторних занять обираються аутентичні статті сайту europenews.com. На сайті сучасні події висвітлюються декількома мовами. Студенти мають змогу ознайомитися з одним і тим самим матеріалом англійською, французькою та українською мовами, крім того статті, як правило, супроводжуються аудіорядом. Даний матеріал надає широкі можливості його подальшого опрацювання і у перекладознавчому аспекті: зіставленні перекладів, виявленні різноманітних лексико-граматичних трансформацій при перекладі англомовних статей іншими мовами тощо.

Отже, використання англомовних ресурсів при вивченні другої іноземної мови значно прискорює вивчення французької мови, а також сприяє більш глибокому засвоєнню першої опорної мови, англійської.

Висновки. Підбиваючи підсумки викладеного вище, можна зробити наступні висновки.

1. Білінгвальне навчання – одна зі складових сучасної системи освіти, воно передбачає вільне володіння принаймні однією іноземною мовою за фахом. Застосування білінгвальних принципів навчання дозволяє краще сформувати й розвинути професійні компетенції у студентів, активізувати їх пізнавальну діяльність, сприяє підвищенню внутрішньої мотивації.

2. На практиці використання білінгвального навчання у технічних ВНЗ виправдовує себе на старших курсах або у рамках магістерської підготовки спеціалістів, де рівень володіння іноземною мовою достатньо високий.

3. Важливе місце в організації навчання на двомовній основі мають методи й методики навчання, які мають поєднувати традиційні й інноваційні підходи.

4. У мовних вузах вивчення суміжних лінгвістичних дисциплін (лексикології, стилістики, лінгвокраїнознавства тощо) іноземною мовою значно покращує рівень засвоєння знань, підвищує мотивації до кожного предмета, сприяє більш інтенсивному розвитку комунікативної компетенції студентів.

5. Процес впровадження білінгвальної освіти у навчальний процес українських ВНЗ передбачає розв'язання низки невирішених питань, які стосуються кадрового забезпечення, розробки відповідного методичного забезпечення, питань оцінювання й контролю знань, умінь та навичок студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цимбалюк О.А. Білінгвальне навчання в контексті сучасних інтеграційних концепцій [Електронний ресурс] / Цимбалюк О.А. – Режим доступу: <http://orfeuy.com.ua/index.php?option>.
2. Ковальчук А.О. Із досвіду викладання білінгвальних дисциплін майбутнім магістрам у провінційному ВНЗ / А.О.Ковальчук // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – 2010. – Вип. 16. – С.108-114.
3. Ситняківська С.М. Особливості впровадження білінгвального навчання у технічних навчальних закладах України / Ситняківська С.М., Хливнюк М.Г. // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 6 (78). – С.167-171.
4. Барабанова Н.В. Организация параллельного преподавания первого и второго иностранного языка (на примере испанского как первого и французского как второго) / Барабанова Н.В. // Проблемы и перспективы развития образования: VI международ. науч. конф., 20-23 апреля 2015 г.: материалы. – Пермь: Меркурий, 2015. – С.247-249.

Надійшла до редколегії 20.02.2017.